

**FARG'ONA VILOYATIDA AHOLI MIGRATSIYASINING O'ZIGA XOS JIHATLARI
SPECIFIC ASPECTS OF POPULATION MIGRATION IN FERGANA REGION
ОСОБЕННОСТИ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ В ФЕРГАНСКОЙ ОБЛАСТИ**

Yunusaliyev Rahimjon Yusufjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti

Geografiya kafedrası erkin izlanuvchisi

rahimjonyusuf5@gmail.com

OrcidID:0009-0002-9945-4442

Annotatsiya: Biz migratsiya harakatining qaysi turlari haqida o'rganmaylik, unda mehnat migratsiyasi jarayoniga ta'sir etuvchi asosiy omil sifatida iqtisodiy ehtiyoj turadi. Shunday ekan, iqtisod migratsiyasi birinchi navbatda mehnat migratsiyasini tashkil etadi. Mehnat migrantlari orqali behtiyor davlat iqtisodiy rivojlanishi, yangi texnologiyalarni kirib kelishi asosida aholini daromadini oshishi oqibadida ularning turmush sharoitlari yaxshilanadi jamiyat farovonligiga sezilarli hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: Farg'ona viloyati migratsion holati, iqtisod migratsiyasi, emmigratsiya, immigratsiya, migrant, promille, ichki va tashqi migratsiya, o'rtacha oylik ish haqi, mehnat resurslari.

Abstract: No matter what types of migration we study, then labor economic need is the main factor influencing the process of migration. Therefore, economic migration is primarily labor migration. When labor migrants involuntarily increase the income of the population on the basis of the economic development of the state and the introduction of new technologies, their living conditions improve and contribute significantly to the well-being of the society.

Keywords: migration status of Fergana region, economic migration, emigration, immigration, migrant, per thousand, internal and external migration, average monthly salary, labor resources.

Аннотация: Какие бы виды миграции мы ни изучали, то трудовая экономическая необходимость является основным фактором, влияющим на процесс миграции. Поэтому экономическая миграция – это прежде всего трудовая миграция. Когда трудовые мигранты невольно увеличивают доходы населения на основе экономического развития государства и внедрения новых технологий, их условия жизни улучшаются и вносят существенный вклад в благосостояние общества.

Ключевые слова: миграционный статус Ферганской области, экономическая миграция, эмиграция, иммиграция, мигрант, на тысячу человек,

внутренняя и внешняя миграция, среднемесячная заработная плата, трудовые ресурсы.

KIRISH. Xalqaro mehnat tashkilotining ma'lumotlarga ko'ra, sayyoramizda xalqaro migrantlar soni 281 million kishini ularning aksariyati mehnat muhojirlari tashkil etib, 1990 yilga nisbatan 119 millionga oshgan. Bu esa rivojlanayotgan mamlakatlarda tashqi migratsiyani demografik o'sishida va ijtimoiy-iqtisodiy siyosatida migratsiyani boshqarishga xizmat qilmoqda. Xususan, axoli migratsiya jarayoni ham globallasuvi, o'z navbatida, davlatlarning inson huquqlari bo'yicha xalqaro konvensiyalarga rioya etishligiga, migrantlarning siyosiy va ijtimoiy maqomlarini saqlab qolishga, ularning mehnatga oid huquqlari qay darajada himoya qilinayotganiga va ishchi kuchiga bo'lgan talabni legal tartibga solish bilan uzviy bog'liq bo'ladi.

Shuningdek, «Mamlakatimizda har yili 600-700 ming aholi mehnat bozoriga kirib keladi. Qariyb 200 ming kishining bandligini tashqi mehnat migratsiyasi orqali ta'minlashga to'g'ri kelmoqda». Farg'ona viloyatida ham aholi zichligi yuqori hamda, ish bilan taminlanganlik darajasi pastligi hisobiga aholi emigratsiya yo'lini tanlamoqda. Ushbu ko'rsatkichlarni tahlil qilish asosida viloyatning migratsion karta-sxemasini yaratish orqali muammolar va yechimlar ma'muriy birliklar darajasida ko'rib chiqishga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Migratsiya tushunchasini demografik ensiklopediyada (lotin tilidan-ko'chirish) - bu insonlar(migrantlar)ning doimiy yashash joyini boshqa bir xududga o'zgarishi, ko'chib o'tishi, xarakatlanishi - deb izohlandi.

Mehnat migratsiyasi jarayonlarni o'rganishda uning o'ziga hos xususiyatlari va turlariga alohida e'tibor berish talab etiladi. Tadqiqotchi olimlardan A.Smit 18-asrda migratsiya to'g'risida o'zining "Xalqlar boyligining tabiati va sabablari" («An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations») 9-asarida mehnat bozorida mutanosiblik va tengsizlik oqibati migratsiya jarayoni shakillanishiga sabab deb ko'rsatgan. Adam Smitning bu boradagi fikri, «Hamma odamlarda — bitta xohish, istak mavjud ya'ni, o'z yashash sharoitlarini va turmush tarzini yaxshilash kabi orzusi insonlarda hech qachon yo'qolmaydigan istak bo'lib qolaveradi» deydi.

E.Ravenshteyn tomonidan nafaqat qonunlar, balki mehnat migratsiyasi turlari va intensivligi o'rtasidagi bog'liqlik ham aniqlangan. Migratsiyani bilish

uchun uning turlarini ham yaxshiroq o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi. Demak, migratsiyaning asosiy turlari quyidagicha tafsiflanadi:

1. Geografik qamrab olinishiga ko'ra:

- ✓ Tashqi migratsiya
- ✓ Ichki migratsiya

✓ Tranzit migratsiya

2. Vaqti bo'yicha:

- ✓ Doimiy
- ✓ Vaqtinchalik
- ✓ Mavsumiy
- ✓ Tebranma

3. Maqsadiga ko'ra:

- ✓ Mehnat migratsiyasi
- ✓ Ta'lim migratsiyasi
- ✓ Rekreatsion migratsiya

4. Shakliga ko'ra:

- ✓ Tashkillashtirilgan
- ✓ Mustaqil

5. Jalb etish usuliga ko'ra:

- ✓ Ixtiyoriy
- ✓ Majburiy

6. Qonuniyligiga ko'ra:

- ✓ Legal
- ✓ Nolegal

Shu o'rinda Belarus olimi A. Fedorako mehnat migratsiyasini iqtisod bilan bog'laydi. Unda mehnat muhojiri o'z mehnatini o'sha mamlakatga sotadi, o'zlari esa, ya'ni migrantlar mamlakatning tovarlarini sotib oladi. 2022-yilda O'zbekiston chet el fuqarolariga 2277 ta doimiy yashash ruxsatnomasini berdi: 36 foizi Rossiya Federatsiyasidan kelgan migrantlarga, 31 foizi Qozog'istondan, 19 foizi Markaziy Osiyo (MA)dan tashqari boshqa davlatlardan kelganlarga, 7 foiz Tojikistondan, 5 foiz Qirg'izistondan va 2 foiz Turkmanistondan kelgan migrantlarga taqdim etildi. Xorijiy fuqarolarga doimiy yashash uchun ruxsatnomalarning 59 foizi mamlakat poytaxti Toshkent shahrida berilgan.

2023- yil yanvar-dekabr oylarida viloyat bo'yicha doimiy yashash maqsadida ko'chib kelganlar jami soni 8 944 kishini tashkil etdi. Doimiy yashash

maqsadida ko'chib ketganlar soni jami 11 555 kishini tashkil etib, migratsiya saldosi minus 2 681 kishini tashkil etdi. Ko'chib kelish eng yuqori bo'lgan hududlar Farg'ona shahri– 4175, Farg'ona tumani - 575, Qo'shtepa tumani – 568, Quvasoy shahri – 484 tani tashkil qiladi.

2023- yilning yanvar-dekabr oylarida 11,6 mingta ko'chib ketganlar qayd etilgan bo'lib, har 1000 ta aholiga ko'chib ketish koeffitsiyenti 2,9 promilleni tashkil etgan. 2022- yilning yanvar-dekabr oylarida 2,9 promille bo'lgan(5-jadval).

Farg'ona viloyatidan ko'chib ketish ma'muriy birliklar bo'yicha 2022-2023 yillarda promille hisobi bo'yicha quyidagicha : Qo'qon, Farg'ona, Marg'ilon shaharlarida migratsiya yuqori darajada, O'zbekiston, Farg'ona, Furqat, Quva, Beshariq shahri hamda Quvasoy shaharlarida o'rtacha, Yozyovon, Dang'ara, Toshloq, So'x, Rishton, Uchko'prik, Buvayda, Bog'dod, Qo'shtepa, Oltiariq tumanlarida quyi darajada.

NATIJAR VA MUHOKAMA. Ayni paytda, 2 milliondan ziyod O'zbekiston fuqarolari xalqaro migrant sifatida xorijda istiqomat qilayotgani taxmin qilinadi, bu esa mamlakat aholisining 6,1 foiziga teng: O'zbek migrantlari boradigan beshta asosiy davlat – Rossiya Federatsiyasi (1,1 million), so'ngra Qozog'iston (296511), Ukraina (223491), Turkmaniston (67003) va Amerika Qo'shma Shtatlari (63496) (BMT DESA, 2021). UNESCO Statistika Instituti (UIS) ma'lumotlariga ko'ra, 2021-yilda O'zbekiston to'rt mingdan ortiq chet ellik talabalarni qabul qilgan bo'lsa, 2020-yilda Janubi-Sharqiy Yevropa, Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo (SEECA) mintaqasidan o'z fuqarolarini chet davlatlarga jo'natuvchi ikkinchi yirik davlat bo'ldi – bu vaqtda 85,876 nafar o'zbekistonlik talabalar asosan Qozog'iston, Qirg'iziston, Koreya Respublikasi, Latviya va Turkiya Respublikasiga tahsil olishga jo'nab ketgan (UIS, 2023). 2022-yil iyun holatiga ko'ra, O'zbekistonda 13 mingga yaqin qochqin borligi ma'lum qilingan (BMT Qochqinlar bo'yicha Oliy komissari, 2022 yil) va 2022-yil oxiri holatiga ko'ra, mamlakat ichida hech qanday ichki ko'chib o'tishga majbur bo'lgan aholi qayd etilmagan (IDMC, 2023). 2022-yil iyun oyi o'rtalari holatiga ko'ra, dunyo bo'ylab O'zbekistondan 4324 nafarga yaqin qochqin va 8720 nafar boshpana izlovchi ro'yxatga olingan: O'zbekistonlik qochqinlar uchun yetakchi uch davlat – Amerika Qo'shma Shtatlari (33 foiz), Germaniya (19 foiz) va Shvetsiya (12 foiz) bo'lgan. O'zbekistonlik boshpana izlovchilar asosan Amerika Qo'shma Shtatlari (78 foiz), Shvetsiya (5 foiz) va Buyuk Britaniyaga (4 foiz) borganlari ma'lum bo'lgan (UNHCR, 2022).

Farg'ona viloyatida aholining daromadi yuqori bo'lmagani hamda ishsizlik aholi zichligiga teskari holatda bo'lgani uchun tashqi migratsiya asosan iqtisodiy

holatni yaxshilashga yo'nalgan. Odatda tug'ilish yuqori bo'lgan hududlarda mehnat resurslarining ko'pligi kuzatiladi. Farg'ona viloyati aholisining 60 foizdan ortig'ini mehnatga layoqatli yoshdagi aholi tashkil etadi. Lekin shundan 25 foizga yaqinagina iqtisodiy faol aholi xolos. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki viloyatda iqtisodiy faol aholi soni bo'yicha eng yuqori ko'rsatkich Farg'ona va Qo'qon shahri, Quva, O'zbekiston tumanlariga to'g'ri kelsa, eng past ko'rsatkich bo'yicha esa So'x, Yozyovon tumani va Quvasoy shaharlari xissasiga to'g'ri keladi. Ish bilan ta'minlanish darajasida eng yuqori ko'rsatkich Farg'ona, Qo'qon, Marg'ilon, Quvasoy shahri, Quva, Oltiariq, Rishton tumanlari xissasiga to'g'ri keladi. Bu tuman va shaharlarda sanoatning yaxshi rivojlanganligi, xizmat ko'rsatishning yuqoriligi va qishloq xo'jaligining intensiv usulda tarmoqlararo olib borilayotganligi aholining ish bilan ta'minlanish darajasini yuqoriligini belgilab beradi. Aholining ish bilan taminlanganlik darajasiga ta'sir qiluvchi omillardan asosiysi, bu hududning sanoatlashish darajasidir. 2023 - yil yanvar-dekabr oylari uchun o'rtacha oylik ish haqi 3 444,9 ming so'mga ko'rsatkichini shakllantirishda qishloq xo'jaligi va kichik tadbirkorlik subyektlari hisobga olinmagan, chunki fermer xo'jaliklari hamda kichik tadbirkorlik subyektlari yilda bir marta hisobot taqdim etishi belgilangan. Yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan korxonalar va tashkilotlarda ishlovchi xodimlarning o'rtacha oylik nominal hisoblangan ish haqlari (keyingi o'rinlarda – o'rtacha oylik ish haqi) har bir iqtisodiy faoliyat turlarida turlicha farqlanadi. O'rtacha oylik nominal hisoblangan ish haqi tarkibiga qo'shimcha to'lovlar, mukofot pullari, rag'batlantiruvchi to'lovlar, kompensatsiya va ishlamagan vaqti uchun to'lovlar, shuningdek, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i va kasaba uyushmasiga ajratmalar kiradi(6-jadval).

Ichki migratsiya salmog'ini ko'tarishda talabalarni shahar markazlarida sifatli talim olishga bo'lgan intilishlari asosiy ro'l o'ynaydi. Farg'ona viloyatida oliy ta'lim muassasalari soni 2020/2021- o'quv yili boshida 10 tani tashkil etib, ularda o'qiyotgan talabalar soni 38519 nafarni tashkil qildi. 2019/2020-o'quv yili boshiga oliy ta'lim muassasalarida har bir professor o'qituvchiga 13 nafar talaba to'g'ri kelgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2020/2021-o'quv yili boshiga kelib 18 nafarni tashkil qildi. Talabalar soni va migratsiyasi bo'yicha vodiy viloyatlari ichida Farg'ona viloyati – 77,7 ming, Andijon viloyati – 58,3 ming, Namangan viloyati – 52,3 ming.

Qo'qon, Farg'ona, Marg'ilon shaharlarida migratsiya yuqori darajada, O'zbekiston, Farg'ona, Furqat, Quva, Beshariq shahri hamda Quvasoy shaharlarida o'rtacha, Yozyovon, Dang'ara, Toshloq, So'x, Rishton, Uchko'prik, Buyayda, Bog'dod, Qo'shtepa, Oltiariq tumanlarida quyi darajada

Viloyatda ko'chib ketish Marg'ilon va Qo'qon shaharlarida yuqori ko'rsatgichga ega. Yozyovon, Farg'ona, O'zbekiston, Toshloq, Rishton, Uchko'prik, Beshariq, Quva, Buvayda Bag'dod, Oltiariq tumanlarida o'rtcha yani migratsiya saldosini manfiy.

Eng ko'p immigratsiya Farg'ona shahrida kuzatilgan. Quvasoy sh, Qo'shtepa, So'x, Dang'ara, Furqat tumanlariga immigratsiya o'rta xolatda (2-karta-sxema).

XULOSA. Bizning fikrimizcha, mehnat migrantlari harakatini aniq tizimli shakllantiruvchi, shu bilan birga ularning individual faoliyatini tartibga soluvchi iqtisodiy va har tomonlama himoyalaydigan tarkibiy kuchlarni chuqur o'rganish, migrantlar faoliyatining sababoqibat mexanizmini belgilab beruvchi nazariyani yaratish masalasi ayniqsa bugunning dolzarb talabi hisoblanadi. Shuning uchun ham Farg'ona viloyatini migratsion holatini tatqiq etish va uni ma'muriy birliklar darajasida kartalashtirish- viloyatnig migratsiya muammolari va uni yechimlarini o'rganishda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bo'rieva M.R., Tojiev Z.N., Zokirov S.S. Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. – T.: Tafakkur, 2011. – 159 b.
2. Imomova Nozimaxon Avazxonovna O'zbekistonda mehnat migratsiyasining ijtimoiy transformatsiyalashuvi jarayonlariga ta'siri G-14 N.Imomova-Farg'ona: "Classik", 2024-198 b. Toshkent 2024
3. Migratsiya bo'yicha xalqaro tashkilot (IOM) 2021 Jahon migratsiya hisoboti 2022. McAuliffe, M. va A. Triandafyllidou (tahrirlar), Xalqaro migratsiya tashkiloti, Jeneva.
4. Qodirov R.B. Farg'ona mintaqasi mehnat resurslari dinamikasi.O'zbekiston Geografiya jamiyati axboroti. 49-jild. Ilmiy jurnal. Toshkent. 2017-yil. 121-124-b
5. Yunusaliyev Rahimjon Yusufjon o'g'li Farg'ona viloyatini migratsion holatini hududiy baholash va GAT yordamida kartalashtirish. Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi .Farg'ona -2024
6. Маҳкамов элёрбек ғайратович фарғона водийси табиатидан рекреация ва туризм мақсадида фойдаланишнинг географик асослари. Магистр академик даражасини олиш учун ёзилган диссертация. тошкент - 2013
7. https://en.wikipedia.org/wiki/Human_migration

8. <https://www.farstat.uz/uz/>
9. <https://www.farstat.uz/uz/DM-PR-06-2022>
10. A.Mambetnazarov. Opportunities for project-based education in educational institutions. *Журнал «Вестник физической культуры и спорта» Нукусского филиала Узбекского государственного университета физической культуры и спорта*, 2(2-3).
11. Mambetnazarov, A. (2021). Opportunities for project-based education in educational institutions. *Журнал «Вестник физической культуры и спорта» Нукусского филиала Узбекского государственного университета физической культуры и спорта*, 2(2-3).
12. Mambetnazarov, A. (2021). Анализ показателей физического развития девочек под влиянием антропогенных нагрузок каракалпакстана. *Журнал «Вестник физической культуры и спорта» Нукусского филиала Узбекского государственного университета физической культуры и спорта*, 2(2-3), 180-181.
13. Mambetnazarov, A. (2021). The features of functional indicators of adolescents in the environmental conditions of the aral sea region. *Журнал «Вестник физической культуры и спорта» Нукусского филиала Узбекского государственного университета физической культуры и спорта*, 2(2-3), 203-204.